

STODESETLETNICA ROJSTVA IN DVAJSETLETNICA SMRTI DR. LAVA ČERMEJLA (1889-1980)

Nekdanjega dolgoletnega sodelavca in vodje našega inštituta dr. Lava Čermelja so se ob 110-letnici rojstva zaradi vsestranskosti njegove osebnosti in njegovega delovanja spomnili primorski rojaki, naravoslovci, zgodovinarji in drugi znanstveniki ter predstavniki javnega življenja. 7. oktobra 1999 so Čermelju v Ljubljani odkrili spomenik in priredili strokovni simpozij v Slovenski matici. Referate s simpozija objavlja *Glasnik Slovenske matice*, Čermelju pa je posvečen tudi nova publikacija revije *Proteus*. Ob 20-letnici Čermeljeve smrti so o njem in njegovem času spregovorili tudi na posvetu v Trstu, 28. januarja 2000.

Mestni muzej Ljubljana je ob odkritju spomenika poskrbel za manjšo priložnostno razstavo, ki je bila od 7. do 30. oktobra 1999 na ogled v Kulturno-informacijskem centru Križanke. Avtor razstave je Janez Stergar, za njeno postavitev je po tehnični in organizacijski plati poskrbela Jelka Pšajd, za njeno likovno obliko pa Urša Cigler.

V skromen opomin na Čermeljevo obletnico objavljamo scenarij razstave in malo znano oljno podobo mladega Čermelja; sliko hrani njegova vnukinja.

DR. LAVO ČERMEJ

(TRST, 10.10.1889 - LJUBLJANA, 26.1.1980)

Krščen je bil za Leopolda (Karla). Po osnovni in srednji šoli v Trstu ter doktoratu iz fizike na dunajski univerzi (1914) je poučeval na slovenskih tečajih ter slovenskih zasebnih in državnih srednjih šolah v Trstu. 1929 je moral emigrirati v Jugoslavijo; v Ljubljani je postal gimnazijski profesor, dokler ga ni banska uprava 1935 polno zaposlila na Manjšinskem inštitutu (ust. 1925). Tu je bil že prej glavni strokovnjak za položaj slovenske manjšine v Italiji in je mdr. pripravil v mednarodnih krogih odmevni knjigi *L'Italie et la minorité yougoslave* (1931, tudi v angleščini) in *Life-and-death Struggle of a National Minority* (1936 in 1945, tudi v francoščini, ruščini, italijanščini in slovenščini).

Aprila 1941 so ga Italijani aretirali, na drugem tržaškem procesu obsodili na smrt, a noč pred ustrelitvijo pomilostili na dosmrtno ječo.

Februarja 1944 se je vrnil v Trst, se vključil v osvobodilno gibanje in avgusta odšel med partizane, kjer je bil podpredsednik Pokrajinskega narodnoosvobodilnega sveta za Slovensko Primorje in sodelavec Znanstvenega inštituta Osvobodilne fronte. Od 1945 je kot izvedenec za primorsko mejo delal v Belgradu in na mirovnih konferencah. 1947-1959 je kot znanstveni sodelavec vodil oddelek za zahodno mejo na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani in bil z Lojzatom Udetom izmenično njegov predstojnik.

Izdal je dokumentarno delo *Il vescovo Santin e gli Sloveni e Croati delle diocesi di Fiume e Trieste-Capodistria* (1953). Narodnostnemu in protifašističnemu boju primorskih Slovencev ter sebi je postavil spomenik v memoarskih knjigah: *Ob tržaškem procesu 1941. Spomini in beležke* (1962), *Spomini na moja tržaška leta* (1969) in *Med prvim in drugim tržaškim procesom* (1972). Ni objavil spominov na to, kako ga je kot demokrata diskriminirala tudi povojna slovenska oblast. Pač pa je posebno priznanje in zadoščenje doživel leta 1974 v Trstu kot gost doslej največje mednarodne konference o manjšinah.

Od svoje znane knjige *Materija in energija v sodobni fiziki* (1923) je veliko objavljal tudi kot naravoslovec; ob šolskih učbenikih ter knjigah *Ljudska astronomija* (1930) in *V svetu atomov* (1948) je tu še več knjig o znanih fizikih in matematikih (J. Stefan, J. Vega, I. Klemenčič, J. Ressel idr.). V Trstu je urejal mdr. revijo *Njiva* in zbirki *Luč* ter *Biblioteko za pouk in zabavo*, v Ljubljani pa kar 23 let poljudnoznanstveno revijo *Proteus*. Ob publicističnem je pomembno tudi razgibano Čermeljevo organizacijsko delo v več primorskih ter osrednjih slovenskih strokovnih in kulturnih združenjih (npr. Prosveta, emigrantske organizacije, Profesorsko društvo, Prirodoslovno društvo Slovenije, Društvo matematikov,

fizikov in astronomov, Slovenska matica).

Lava Čermelja upoštevajo vsi pomembnejši domači biografski priročniki: *Slovenski biografski leksikon*, *Enciklopedija Jugoslavije 1 in 2*, *Mala splošna enciklopedija*, *Leksikon Cankarjeve založbe*, *Primorski slovenski biografski leksikon*, *Enciklopedija Slovenije* ter *Veliki splošni leksikon*.

PODNAPISI K RAZSTAVLJENIM FOTOGRAFIJAM IN DOKUMENTOM:

1. Oljna podoba dr. Lava Čermelja; avtor slike ni znan.

2. Čermeljeva slika iz tržaškega policijskega arhiva leta 1929. Pripis o obsodbi na smrt in pomilostitvi na dosmrtno ječo se nanaša na tržaški proces, ko je 14. decembra 1941 pred pričakovano ustrelitvijo Čermelj fašističnemu posebnemu tribunalu dejal: »Za mano je petdeset let častnega in odkritega, delavnega in plodovitega življenja; tega sem v veliki meri posvetil stvari našega ljudstva, ki sem ga vedno ljubil iz vsega srca in ki ga bom ljubil do svojega zadnjega dihljaja.«

3. Personalni list iz arhiva Inštituta za narodnostna vprašanja najbolj natančno prikazuje Čermeljevo štiriinštiridesetletno službovanje.

4. Dr. Lavo Čermelj pri delu za svojim pisalnim strojem.

5. Dr. Čermeljeva izjemno bogata in vsebinsko pestra knjižna bera (predstavljeni izbor je le simboličen).

6. Ljubljana se je svojemu zaslužnemu someščanu ob 110-letnici njegovega rojstva oddolžila s posvetom o Čermeljevem življenju, delu in pomenu ter z odkritjem doprsnega kipa, ki ga je ustvaril mojster Jakov Brdar. Spomenik je postavljen v okolje Toscaninijevega parka ob Jamovi cesti na Viču.

Janez Stergar